

Marginaal: New Babylon revisited

Harry J.M. Hüttner en Henk Kleijer

Voor hen die de jaren zestig hebben meegemaakt, lijkt het belang van deze jaren voor maatschappelijke veranderingen eerder toegenomen dan afgenomen. Soms neemt dit zelfs mythische vormen aan. Sommigen zien de jaren zestig als een periode waarin alles op z'n kop werd gezet, als een definitieve breuk met het vooroorlogse verleden. Anderen spraken over 'de verbeelding aan de macht' en zien deze ontwikkelingen meer als een proces van geleidelijke veranderingen, waarvoor aanzetten zijn te vinden in de vooroorlogse jaren en die zelfs doorlopen tot aan de jaren tachtig. Hoe dan ook de jaren zestig staan na dertig jaar hoog op de media-agenda.

De belangstelling voor deze periode lijkt zelfs groter te zijn dan de herdenking van de invoering van de grondwet in 1848. De jaren zestig hebben ervoor gezorgd dat de sociale cohesie binnen verzuilde groepen is afgenomen, dat taboes werden doorbroken, gezag een andere inhoud heeft gekregen, de verzorgingsstaat naar de achtergrond verdween en het individualisme wortel kon schieten. Met name de dag, 21 maart 1963, waarop de Brabantse bisschop Bekkers op de tv deze laatste ontwikkeling verwoordt als het 'eigen geweten', is een markant tijdstip waarop we de jaren zestig kunnen laten beginnen. We kunnen ons afvragen of al deze ontwikkelingen begonnen en afgerond zijn in het zevende decennium van deze eeuw of dat we toch in navolging van Righart van de 'eindeloze' jaren zestig moeten spreken.

Een debat over de betekenis van de jaren zestig werd gehouden op 26 juni 1998 op SISWO, georganiseerd naar aanleiding van het themanummer van de *Sociologische Gids*, 'Bouwen aan Babylon', waarin een aantal sociologen in discussie is gegaan met James Kennedy (*Nieuw Babylon in aanbouw*) en Hans Righart (*De eindeloze jaren zestig*).

Het bijzondere van deze discussie leek het verschil in referentiekader te zijn. Het betrof hier een aantal sociologen dat in de betreffende periode zelf onderzoek heeft gedaan naar sociale veranderingen en naar de positie van de jeugd, terwijl aan de andere kant de twee historici een relatieve afstand hadden ten aanzien van deze periode. Met name James Kennedy, als jong historicus en Amerikaan van geboorte, heeft met een geheel eigen visie naar zijn object gekeken.

In het themanummer werd Kennedy en Righart verweten dat zij te nadrukkelijk vermeden hebben naar de structurele aspecten van de maatschappelijke veranderingen te kijken. Ook over de aard van de vraagstellingen lijken er verschillen te bestaan tussen historici en sociologen. Kennedy is van mening dat de analyses van de sociologen te veel zijn gebaseerd op een traditionele benadering van de jaren zestig. Kennedy heeft juist een wantrouwen ten opzichte van een eenzijdige structurele benadering als hét verhaal van de jaren zestig. Hij heeft getracht dit om te keren door de nadruk te leggen op *discourse* en veranderingen in mentaliteit, door te kijken naar de oudere in plaats van naar de jongere generatie, door zich niet alleen te richten op de zogenaamde 'conservatieve' maar ook op de progressieve kringen in de Nederlandse samenleving. In een decennium dat vooral bekend is geworden door de hernieuwde aandacht voor democratische beginselen, is het volgens hem juist belangrijk om onderzoek te doen naar de bovenkant van de samenleving (de elite) in plaats van naar de marges van de samenleving.

Kennedy hoopt, dat er gemeenschappelijke aanknopingspunten gevonden kunnen worden voor verder onderzoek naar de jaren zestig. Speciaal lijkt het hem de moeite waard om meer systematisch te onderzoeken hoe verschillende landen zijn omgegaan met de veranderingen in de jaren zestig – een punt dat gedeeld wordt door de sociologen. Kennedy zelf is in het bijzonder geïnteresseerd in de vraag hoe het *establishment* heeft gereageerd op de maatschappelijke veranderingen in de jaren zestig. Verder sluit hij niet uit dat de manier waarop de jaren zestig zijn geïnterpreteerd, zal kunnen veranderen naarmate we verder van de jaren zestig komen af te staan. Hij wijst op de mogelijkheid dat onze opvattingen over dit decennium al reeds zijn veranderd en vraagt zich af hoe ze nog zullen veranderen in de toekomst en hoe dit de collectieve research-agenda's zal beïnvloeden in de komende tijd. Het is volgens Kennedy van belang dat historici en sociologen daar gezamenlijk over nadenken.

Righart zegt op zoek te zijn geweest naar het *epicentrum* van de jaren zestig en vindt dat de verschillen tussen hem en Kennedy te veel zijn uitgegroot in de verschenen recensies. De meegaandheid van de gezagsdragers en hun behoefte met de tijd mee te gaan, noemt Righart – evenals Kennedy – een belangrijke oorzaak van de veranderingen, maar hij ziet dit vooral als een bij de Nederlandse elite bestaand crisisbesef. Dit is ontstaan door de groeiende arbeidsonrust, de toenemende ontzuiling en ontkerkelijking en de blijkbaar aangeboren zelftwijfel onder de Nederlandse elite. Volgens Righart heeft het crisisbesef van de Nederlandse elites niets te maken met dat wat Kennedy 'moderniteit' noemt, maar met accommodatie uit welbegrepen eigenbelang. Kennedy verbijzondert de gebeurtenissen in de jaren zestig te veel tot Nederland, alsof schikken en plooiën typische erfelijke eigenschappen voor de Nederlandse elite zouden zijn. Bij een vergelijking met Engeland zien we dat de Britten ook een aangeboren handigheid hebben in het schikken en plooiën. Evenzo is de hokjes- en schotjesgeest geen typisch Nederlands verschijnsel.

In Engeland reageerde men anders op de jaren zestig: men had daar toen een links en vooruitstrevend bewind. Zo werd bijvoorbeeld *abortus provocatus* reeds in de jaren zestig gelegaliseerd, terwijl dit in Nederland pas in de jaren tachtig speelde. Righart pleit ervoor de jaren zestig als een transnationale beweging te bestuderen, waarbij het resultaat bepaald wordt door de nationale context waarbinnen de maatschappelijke veranderingen zich afspelen. Binnen deze zienswijze vormen de jaren zestig voor de Nederlandse elite het decor voor haar verbouwingslust.

In het debat, onder voorzitterschap van de historicus P. de Rooy, met de sociologen H.A. Becker, A. van den Broek, J.E. Ellemers, L. Laeyendecker en P. Lucardie, werd gepleit voor een sociologisch-historische vergelijking van de Nederlandse situatie met die van andere landen.

Becker heeft een voorkeur voor het ontwikkelen van een gezamenlijke taxonomie, waarmee deze maatschappelijke veranderingen beter begrepen kunnen worden. Uiteraard pleit Becker voor een generatiesociologische benadering, die niet zozeer op continue veranderingen gebaseerd is, maar veel meer gericht is op een analyse van discontinuë veranderingen en hun effecten.

Van den Broek deelt met Kennedy een zekere afkeer van de structurele benadering van de jaren zestig, met name van de nadruk op de vragen naar het hoe en waarom van de maatschappelijke veranderingen. Wat betreft de nadruk van Kennedy op de bovenkant van de samenleving, vraagt hij zich af of de elite de vernieuwing van bovenaf heeft geïnitieerd of speelden ze alleen maar in op de omgeving? Immers, Laermans heeft in zijn onderzoek naar de situatie in Vlaanderen geconstateerd dat daar de elites achterlopen, terwijl Kennedy meegaandheid van de elite in Nederland interpreteert als een voor(op)lopen.

Ellemers adstrueert met een aantal anekdotes dat mensen geneigd waren hun behoudende opvattingen snel in progressieve richting te veranderen. Die snelle veranderingen waren het resultaat van een soort bevrijding der geesten ten gevolge van de van bovenaf gedicteerde behoudende stemming die onder meer was ontstaan door het bisschoppelijk mandement in 1954. Begin jaren zestig begon men zich daar tegen af te zetten. De elite heeft zich in haar 'schikken en plooiën'-drang aan de nieuwe waarden en opvattingen geconformeerd. Deze conformering kan heel goed een teken van lafheid zijn geweest en liet niet altijd een verheffend beeld zien. Maatschappelijke veranderingen werden wel snel maar soms tegen heug en meug geaccepteerd.

Laeyendecker betoogt dat we de wijze waarop Kennedy meent dat de ontwikkelingen in de Nederlandse samenleving verlopen, moeten toetsen met andere vergelijkbare sociale systemen, zoals de Katholieke Kerk die vanuit Rome geleid wordt. De macht in de kerk ligt in de kerkelijke hiërarchie, met name bij de bisschoppen. Vanuit het machtscentrum in Rome wordt de Nederlandse kerkprovincie geleid en

wordt bepaald wat de kerkleden moeten doen en laten. Als er ingrepen van hogere hand nodig waren, dan deed Rome dit op een absolutistische manier. Het discours in de kerk tussen Rome en de Nederlandse kerkprovincie was behoudend van karakter. Men reageerde in het algemeen erg traag. Na het Vaticaans concilie (begin jaren zestig) liep de spanning hoog op tussen de macht in de kerk, vertegenwoordigd door de bisschoppen, en de elites binnen de kerk, die een genuanceerd beeld van het kerkelijk leergezag probeerden te formuleren. Tot de elites in de kerk behoren ook de theologen. Hier zien we een verschijnsel optreden waarbij de elites in een sociaal systeem gedifferentieerd worden. In zwart-wit termen gesteld: de machthebbers (bisschoppen) denken behoudend en de denkers (theologen) progressief. Binnen de kerk was er duidelijk sprake van een conflict tussen generatiegenoten; een conflict dat niet door continuïteit werd opgelost, zoals in Kennedy's voorstelling van zaken, maar via een duidelijke omslag in het denken zijn beslag krijgt en wellicht nog moet krijgen. De progressieve theologen leken terrein te winnen, maar via de macht (van paus en bisschoppen) trad er een verschuiving op in conservatieve richting. Deze zienswijze van Laeyendecker werd onlangs (begin juli jl.) nog vanuit Rome bevestigd, toen de paus per brief de theologen sommeerde alleen de officiële leer van de kerk aan te hangen en te verkondigen.

Dat er geen sprake is van een eenduidige elite, wordt ook door Lucardie benadrukt. Hij nuanceert de denkrichting van de verschillende elites, die soms conservatief is en soms progressief, afhankelijk van het feit of het gaat over technologisch-economische ontwikkelingen of om democratische ontwikkelingen, met name sociale emancipatie.

Het moderniseringsproces heeft met andere woorden twee aspecten: een technisch-economisch aspect (we kunnen deze vernieuwingen waarnemen) en een emancipatorisch aspect (mensen leren de economische vooruitgang te becommentariëren en rationeel tegemoet te treden). Denk aan de provobeweging als een protestbeweging tegen de technisch-economische modernisering. Iemand kan natuurlijk ook technisch-economisch modern zijn en qua ideeën conservatief.

Uit de studies van Kennedy en Righart blijkt dat er nogal wat onduidelijkheden zijn wat betreft de periodisering die ze hanteren voor hun onderzoek. Kennedy begint in de jaren vijftig en eindigt eind jaren zestig, terwijl Righart geen duidelijke markering aangeeft. De jaren zeventig komen bij hem echter niet aan de orde. Deze periode is juist van belang, aangezien de verworvenheden van de jaren zestig pas in de jaren zeventig duidelijk zichtbaar werden. Immers, het begin van de jaren zeventig kenmerkte zich juist door de veranderingen die in de jaren zestig werden ingezet. De jaren zeventig zijn als studieobject wellicht interessanter, denk aan de toename van het aantal vrouwen op de arbeidsmarkt en de verdergaande democratisering. Een precieze afbakening, gebaseerd op opvallende cesuren, blijft lastig en vaak arbitrair.

In de jaren zestig vindt er een profileringsproces plaats waarin het nieuwe gedachtegoed vorm krijgt dat in de jaren zeventig politiek geïmplementeerd zal worden. Er ontstond een geëngageerde politiek. De politieke partijen namen het gedachtegoed van de jaren zestig over. Men kan ook stellen dat in de jaren zestig de moraal een verandering onderging, waarop in de jaren zeventig economische aanpassingen volgden.

Maatschappelijke veranderingen zijn ook niet tot de jaren zestig beperkt. In de Katholieke Kerk zijn sommige ideeën al veel ouder: bijvoorbeeld geloof in vrede (duizend jaar), herwaardering van leken (vanaf de vijfde eeuw). Ze komen alleen niet 'door' vanwege de macht van het centrum. In de jaren zestig werd echter van bovenaf toestemming gegeven om over vernieuwingen te praten, waarbij de leken werden uitgenodigd aan de discussie deel te nemen. Met andere woorden: maatschappelijke veranderingen verlopen niet (alleen) volgens een continu lineair proces (zoals Kennedy wordt verweten), maar er treden ook onvoorziene kettingreacties op (zoals Righart stelt). Ideeën worden via de massamedia voor het voetlicht gebracht, vinden ingang en leiden vervolgens tot maatschappelijke veranderingen. Daarbij kan worden aangetekend dat veranderingen niet alleen aan de basis kunnen beginnen, maar ook van bovenaf kunnen worden gesanctioneerd en soms ook kunnen worden opgelegd.

Geraadpleegde literatuur

- Kennedy, J.C. (1995) *Nieuw Babylon in aanbouw: Nederland in de jaren zestig*. Amsterdam: Boom.
- Righart, H. (1995) *De eindeloze jaren zestig: Geschiedenis van een generatieconflict*. Amsterdam: De Arbeiderspers.
- Bouwen aan Babylon: De jaren zestig in discussie (1997) *Sociologische Gids* 5/6. Amsterdam: Boom.